

SZIRÁK SÁRA PIROSKA

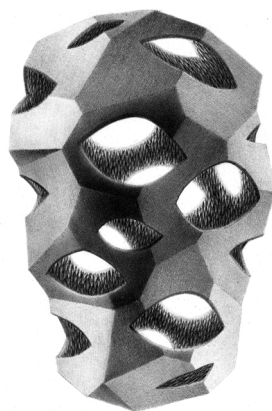
„A VÁGYAK TÜKÖRKÉPE” – A KARÁDY-MÍTOSZ

Karády-mítosz

■ „Karády Katalin a magyar filmtörténet legnagyobb sztárja, első és utolsó nagy dívánk, mozi-istennőnk” – írja Király Jenő a *Karády mítosza és mágiája* című könyvében (Király 1989. 5.).

Karády Katalin színész-énekesnő 1939 és 1944 között Magyarországon a kor ünnepelelt híressége volt, s ekképpen a 20. század első felének meghatározó, emblematikus és szimbolikus alakjának tekinthetjük. A magyarországi sztárkultusz egyik legelső példája, egy olyan self-made woman, aki nagy lépést tett a társadalmi ranglétrán. Megjelenésével, előadásmódjával, személyiségével mind a női, mind a férfi publikum figyelmét kivívta magának, s addig soha nem látott lelkesedéssel viseltetett iránta a kritika és a közönség egyaránt. „Nyilvános megjelenései gyakran tömeghisztériává fajultak, az utcán megállt a forgalom, már a próbák után is alig tudta elhagyni a színházat” – írja *A Horthy-korszak megasztárjai* című cikk szerzője Skaper Brigitta tanulmányának állításait összefoglalva (*A Horthy-korszak megasztárjai*; Skaper 2008.).

Karádynak olyan arculatot teremtettek, ami teljesen más volt, mint az addig megszokott és ismert, így hatása rendkívülinek bizonyult. A kőbányai lakótelepen született Kanczler lányból példakép lett, s a divatra is óriási hatást gyakorolt: az ún. Karády-frizura a negyvenes évek emblematikus hajviseletévé vált (Takács István: *Karády Katalin élete*). „Az a fajtájú női típus, amely még magyar színpadon nem is volt. [...]

Elkezdett felépülni –
amerikai mintához
hasonlóan – a magyar
sztárképés
intézményrendszere is,
mely a tömegművelés
fejlődésével
párhuzamosan jelent
meg.

Titokzatos, rejtélyes, izgató az egész lénye [...], a legnagyobb jövőt jósolom neki” – nyilatkozta róla Bajor Gizi, az első Kossuth-díjas színésznő (Takács István: *Bajor Gizi élete*) 1938-ban (*Karády Katalin 100 éve született*). Bár jóslata – politikai okok miatt – nem teljesedhetett be egészen, de fontos gondolatokat fogalmazott meg Karádyról, s már igen korán felismerte a jelentőségét is.

A kalandos, titkokkal teli, szinte felderíthetetlen életút vizsgálata nem e tanulmány célja. Inkább arra keressük a választ, hogy a színész-énekesnő nyilvános personája hogyan tematizálódott a két világháború közötti magyar sajtóban, melyhez egy empirikus kutatási módszer nyújt keretet. Az adatok mentén pedig – a reprezentáció- és sztárelméletek segítségével – igyekszem felfejteni életútjának mélyebb jelentésrétegeit, kiemelve az életmódjával kapcsolatos cikkeket: abból a központi kérdésből kiindulva, hogy milyen kép rajzolódhatott ki róla a két világháború közötti magyar sajtóban, illetve mekkora és milyen hatása volt a korabeli viseletkultúrára.

Ezekben a megjelenési formákban tetten érve a Karády-mítosz darabjait talán teljesebb képet kaphatunk akkori és mai jelentéséről, szerepéről, identitásképző erejéről s arról, hogyan válhat újra és újra a „vágyak tükörképévé” (Kelecsényi 1989. 52.), s miképpen létezhet Karády Katalin ma is mint „emlékezethely”.

A színésznő sokféle médiumban és műfajban követel helyet magának, s a magyar kulturális emlékezetben való jelenléte, illetve megidézése az utóbbi évtizedekben állandónak mutatkozik. A közösség az őt meghatározó vagy képviselő alakjait mindig igyekezett megtartani az emlékezetében s minél sematikusabbá és idealizáltabbá tenni: azért, hogy jól beilleszkedhessen egy történetbe – Karády esetében egy filmbe (*Hanvadó cigarettavég*) – vagy könnyen adaptálható legyen anekdoták szereplőjeként is. „A hős nem végleges, eleve adott figura, hanem folyamatosan az állandó és a változó elemek felhasználásával és az újralakítások sorozatában létezik” (Tóth 2012. 40.).

Empirikus kutatásunkhoz szükségünk volt azon lapok körének kijelölésére, melyekben Karády megjelenítésének érdemes utánanéznünk. Buzinkay Géza a magyar sajtó történetét összefoglalva jelölte ki azon lapokat, melyek a két világháború közötti időszak meghatározó sajtótermékei voltak. 1922–1944 között megjelennek a képes magazinok – ebben nagy szerepe volt a fényképezés elterjedésének és a technikai fejlődésnek. A képek nem csupán illusztratív szerepet töltöttek be, hanem a hitelesség ígérését is magában hordozták. A két világháború közötti korszak legnépszerűbb magazinjait pletykák, színházi és filmriportok, csevegő jellegű kritikák, színdarab- és kottamellékletek, szépirodalom, rejtvények, viccek, és különböző rovatok színesítették (Buzinkay 2016). S elkezdett felépülni – amerikai mintához hasonlóan – a magyar sztárképzés intézményrendszere is, mely a tömegmédiumok fejlődésével párhuzamosan jelent meg.

„A királynő csókja”

■ Kit nevezhetünk sztárnak? – ha erre a kérdésre keressük a választ, nemcsak a napjainkban használatos fogalom megadásakor ütközhetünk nehézségekbe, hanem az 1930-as, 1940-es években elterjedt fogalom megadásakor is. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az időbeli távolság, mert az 1940-es években a közönség másfajta lélektani igénnyel fordul a bálványaihoz, és számos, számunkra ismeretlen ideológia és vágykép tükröződése jelenhetett meg a sztár által. Ehhez az is hozzájárul természetesen, hogy a tömegkulturális gyakorlatok és a platfor-

mok is ebben az időszakban kezdtek el kialakulni, így egy sztár arculatának és imázsának a megrajzolása összekapcsolódott ezeknek a fejlődésével. A testkultusz, a divat, a szépségápolás is ekkor kezdett el hangsúlyosabbá válni, aminek az elterjesztésében a korabeli sztároknak kitüntetett feladatuk volt. A sztárrendszer keletkezése – ami az előbbiekhöz a keretet adta – „1929 és 1936 között zajlott le, amikor már biztossá vált a magyar hangosfilm életképessége, lehetőség nyílt szerep(lő)típusok megalkotására” (Skaper). S ezekre az állandó szereplőtípusokra ráépülhetett egy ipar – amerikai minta alapján – fogyasztásra és rajongásra ösztönözve a közönséget. Skaper Brigitta – aki a két világháború közötti sztárkultuszt vizsgálta – szerint ebben az időszakban sztárnak tekinthető volt az, akire „fokozott sajtófigyelem hárult, aki nagy piaci értéket képviselt, és akinek népszerűsége akár tömegeket is megmozgatott”. E definíció alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy Karády saját korának az egyik vagy éppen a legnagyobb sztárja volt.

Graeme Turner úgy véli, hogy a sztárokra gondolhatunk úgy, mint egy-egy önálló, reprezentációs műfajra. A híresség az ő olvasatában egy olyan árucikk, amelyet a nyilvánosság, a média- és reklámapar forgalmaz, s „amely egyben társadalmi funkciókkal is rendelkező kulturális formáció” (Munk 2009). Ezekről a kulturális formációkról való hétköznapi beszéd erősítheti a bennfentesség, az ismerős(ség) érzetét, s éppen az ilyen típusú a beszélgetések azok, amelyek újra és újra megalkotják a sztár alakját mint társadalmi konstrukciót (Richard Dyre fogalma). Ellátva a pletyka, a csevegés funkcióját, hiszen „a pletyka mint médiatartalom társadalmi jelentőségű, az intimitás és a bizalom kifejezője” (Munk 2009).

A különböző sztárelméletek is segítségünkre lehetnek abban, hogy Karády Katalin alakját kategorizáljuk. James Monaco elmélete alapján Karádyt nyugodtan a sztár kategóriába sorolhatjuk, hiszen prominenciáját a nyilvánosság előtt bemutatott személyiségének (*public persona*) köszönheti. Így a tömegmédiá eszközei által megjelenített személyisége, kalandos életének képzete sokkal fontosabbá és érdekesebbé válik, mint színészi teljesítménye alapján elért (*achieved*) ismertsége (Chris Rojek három sztárkategóriája 2001-ből). Az is elgondolkodtató szempont – Richard Dyre elmélete nyomán –, hogy vannak azok a sztárok, akiket a média olyan embereknek mutat, akiknek valódi énje ellentéte az eljátszott karakternek, így „problémás illeszkedésről” beszélhetünk (Munk 2009). Karády életútját vizsgálva pedig ez egy folyton visszatérő kérdéskör: vajon – ha a különböző okok miatt nem ér véget gyorsan karrierje – meddig lehetett volna feszegetni a határokat? Tovább vinni ezt a szerepet? Vagy miféle megújulás, más brand építése valósulhatott volna meg? Ezek nyilván költői kérdések maradnak.

Így összekapcsolva a gondolatmenetet biztosnak tűnhet, hogy a sztár mindenkor reprezentál valamit, s mint minden reprezentációnak, úgy a Karádyhoz kapcsolódó sztárkultusznak is „a célja, hogy valami ismeretlen, vagy magát az ismeretlent ismerőssé tegye[n]” (Moscovici 2002. 235.).

Karády Katalin 1939-ben új elemként adódott hozzá a hazai sztárrendszer modelljéhez, s a magyar filmjatszásban addig ismeretlen szerepet kapott és öltött magára. „Ha egy személy [...] nem felel meg tökéletesen a modellnek, arra kényszerítjük, hogy felvegye az adott formát” – írja Moscovici (2002.215.), de Karádynak nem igazodnia kellett egy formához, hanem megalkotnia azt. S ebben az esetben a reprezentáció Karády személyének a mediált és nyilvánosan exponált jelenlétén alapszik. Karády arculatának kitalálói és készítői szeretnék volna megteremtteni a színész-énekesnő révén a magyar *femme fatale*-t, a végzet asszonyát, a csábító vampot, de a hazai közönség számára ismeretlen volt ez a szerep.

Moscovici szerint, „ha olyan személlyel [...] találkozunk, aki nincs összhangban a reprezentációinkkal, nem azonos a prototípussal, vagy üres kategóriát, hiányt képvisel, készzetést érzünk a magyarázat elkészítésére” (2002. 261.). A magyar társadalomból és filmgyártásból egyaránt hiányzott a Karády által megteremtett kategória, ilyesformán elfogadtatása is számos nehézségbe ütközött, de mégis mint szociális reprezentáció képessé vált arra, hogy „befolyásolja az egyén közösségen belüli viselkedését” (2002. 221). A korai kritikákból például jól kiolvasható, hogy az újságírók és kritikusok disszonanciát éreztek Karády szerepe és személye között,¹ a színész-énekesnő által megalkotott reprezentációt nem érezték hitelesnek. A kritikákba is beszivárogtak – teljesítményének eltérő értékelésin túl – a közönség által magyarázat gyanánt gyártott pletykák és mítoszok. Összekapcsolva és egybeemosva a nyilvánosat és a privátot, a fiktívét és a valót, a színészi teljesítményt és a személyiséget. Mindezt úgy, hogy maga a reprezentáció állásfoglalásra bírta a kritikusokat és a publikumot egyaránt, rajongókra és utálókra bontva a közönséget. Karády a tömeges szubjektív nyilvánosság korai megvalósulási formája, jó példa erre az Ujszászyval való kapcsolata, s 1944-es filmje (*Machita, a kémnő*), melyeknek következtében szinte tényként épült a köztudatba, hogy a valódi életben is köze volt a kémkedéshez.

Ujszászy István tábornok és Karády Katalin tragikus szerelmi története ismeretes mind a múlt, mind a jelen közönségének. Ujszászy a Horthy-éra legendás hírű alakja volt, de a megváltozott politikai viszonyok okán 1944 után nem volt többé kívánatos személy. 1945-ben hűtlenség és kémkedés vádja miatt lefokozták (korábban az Államvédelmi Központ vezetője volt), s a Szovjetunióba szállították, ahol örökre nyoma veszett, valószínűleg itt vesztette életét (*Százöt év született Ujszászy István a hírszerző őrnagy*). Meghurcoltatása Karádyra is kihatott, a színésznőt is megkínózták, kémkedéssel vádolták. Ennek következtében Karády arculata politikai tartalommal telítődött, s a karrierje szétfeszítve a kerekeit ellehetetlenedett, ezért is kényszerült arra a színésznő, hogy elhagyja Magyarországot.

Ezért is szembetűnő – Kelecsényi László filmtörténész szerint –, hogy a „korra mennyire jellemző erkölcsi kérdések bukkantak elő a filmjeiben” (Kelecsényi 1989. 57.). Több alkalommal is megjelenik szerepeiben az alacsony származású vagy szegény sorsú nő karaktere, aki később karriert csinált, s megváltozott az élete; de számtalan alkalommal Karády a bűnös nő az ártatlan nőtípussal szemben. Karády és a vele együtt járó kalap attribútuma az álmok és vágyak beteljesítője lett, s korábban a csak férfisztárokkal dolgozó filmgyárban megjelenik vele és általa az igazi, csábító vamp, aki pusztán megjelenésével provokációt kiváltva megkérdőjelezte a fennálló világot (Kelecsényi 1989. 61.).

Összefoglalva ekképpen Karády olyan „szellemi termék, amely tartalmazza a korszak jellemző vonásait” (Kelecsényi 1989. 57.). S általa „a nézők tömege ismert rá valamilyen élő hangulatra, sokakat foglalkoztató érzésekre, önmagára, vágyaira, ábrándjaira” (Kelecsényi 1989. 58.).

Ezt a gondolatmenetet érdemes kiegészítenünk Appadurai „lokális” és „szomszédság” (Appadurai 2001. 3.) fogalmaival. Az előbbi feltételez egy olyan történeti konstrukciót s olyan „kapcsolatoknak és kontextusoknak” (Appadurai 3.) az egészét, ami képes mind globális, mind lokális szinten hatni s érzelmközösségeket kialakítani. Az ebben termelődő jelenségek „átmeneti rítusként” (Appadurai 4.) értelmeződhetnek – mint ahogyan Karády is. Például amikor az 1940-es években a nők rá akartak hasonlítani az öltözködésükben, frizurájukban

és mozdulataikban, akkor a testükön rögzítették a lokalitás jeleit (Appadurai 5.). Így a magyar társadalomba, az „elképzelt közösségbe” való bekapcsolódás vágyának a reprezentációjaként is értelmezhető Karády. Jó példa erre, hogy mi-képpen jelentek meg a Karády-ruhadarabok a privát öltözetben. A színész-nő által szinte mindig viselt és nagy gonddal kiválasztott kiegészítő a kalap volt – nagymamám visszaemlékezéseiben például kitüntetett szerep jutott ennek a tárgynak, szerinte a generációja számára meghatározóvá vált a Karády nyújtotta „kalapélmény”.

A kortárs mediatizált és technika által mediált életvilágokban sokféle módja van annak, hogy az egyén a világ részének érezhesse magát. A lokalitás termel-te átmeneti rítusokban és az érzelm- s képzelt közösségekben való részvétel ál-tal ez – ha csak illuzórikusan is –, megtörténhet. „Létrehozzuk és újrateremtjük a lokalitást a szorongás, [...] és a szakadatlan változás közepette” (Appadurai 6.). P. David Marshall szerint az emberek – a magánytól való szorongás miatt – paraszociális interakciókat hoznak létre. Marshall olyan viszonyokat és kapcso-latokat ért ezen, „amelyekkel fenntarthatjuk magunkban a közösségiség látsza-tát, részt vállalhatunk a csoportban, közeliként élhetjük meg néhány ember éle-tét” (Munk). Jó példa lehet erre, amikor egy-egy beszélgetés alkalmával kereszt-nevükön szólítjuk a sztárokat, mintha egy közös ismerősünket idéznénk fel. Chris Rojek és John Frow szerint a sztárok nemcsak a hiányzó barát funkcióját látják el, hanem vallási szerepet is játszhatnak az életünkben, ekképpen a hiány-zó transzcendens szint tematizálódása történik meg általuk (Munk).

A motivációk felfejtéséhez annak a megértése is hozzátartozik, hogy – mint minden jelenség –, úgy a Karády-reprezentáció is csak az adott korszaknak, tár-sadalomnak, médiumnak és kontextusnak a kölcsönhatásában tud létezni. Karády tematizálta a korabeli napirendet, és folyamatosan foglalkoztatta a sajtó-organumokat, kiváltképpen a divatlapokat.

„Száz vágy” – empirikus kutatás és elemzés

■ Az 1938 és 1950 közötti időszakban számtalan cikk főszereplőjeként találko-zhatott Karády Katalinnal az olvasó. A kor lapjaiban keresve – az arcanum.hu di-gitális adatbázisában – 989 alkalommal említik Karády nevét, s tűnik fel az ol-dalak hasábjain.

Az alábbi táblázatból jól látszik, hogy mennyire vegyes azon sajtóorganumok profilja, amelyek foglalkoztak vele: legyen az napilap, hetilap, közéleti újság, sportmagazin vagy éppen színházi lap. Elsőként a legtöbb megjelenést tartalma-zó újságot elemzem általánosan áttekintve, hogy egy napilapban hogyan repre-zentálódott a színész-énekesnő. Majd abból az aspektusból vizsgálom a megje-lenéseket, hogy Karády Katalin mennyire minősült meghatározó személyiségnek az életmód, divat, viseletkultúra szempontjából.

Karády neve a legtöbb alkalommal a baloldali politikai orientációjú *Népszava* oldalain tűnt fel. A lap a vizsgált időszakban Mónus Illés, majd Szakasits Árpád vezetésével működött (*A 130 éves Népszava*). Karády Katalin neve 377 alka-lommal jelent meg a *Népszavában*, főképp moziműsor és ajánló (219 alkalom-mal), színházműsor és ajánló (41), rádióműsor (90), rövidhír (22) és kritika (5) formájában. Ez is jelzi azt, hogy mennyi színpadi darabban és filmben kapott szerepet, amelyeket folyamatosan játszottak, s ezekhez kapcsolódóan folyamato-san nyilvános eseményeken vett részt. (A vizsgált időszakban 25 filmben ját-

Budapesti Hírlap (1887–1939)	5	Nemzeti Sport (1905–2015)	93
Diarium (1931–1948)	2	Népszabadság (1945–2015)	61
Az Est (1914–1939)	6	Népszava (1873–2016)	377
Friss Ujság (1918–1939, 1947–1948)	26	Néptanítók Lapja (1868–1944)	1
Haladás (1945–1949)	6	Pesti Hírlap (1841–1944)	141
Katolikus Szemle (1887–1990)	5	Pesti Napló (1852–1939)	1
Képes Sport (1940–1989)	11	Révai Kétkötetes Lexikona	1
Köztelek (1891–1944)	1	Sporthírlap (1913–1944)	33
Ludas Matyi (1916–1962)	8	Színházi Élet – Színházi Hét (1910–1938)	2
Magyar Könyvszemle (1876–2006)	2	Tolnai Világlapja (1901–1944)	1
Magyar Kultúra (1913–1944)	14	Uj Idők (1894–1949)	29
Magyar Szemle (1927–1944)	1	Az Ujság (1918–1925), Ujság (1925–1939)	1
Magyarország (1902–1939)	10	Világ (1918–1948)	151

szott, ezek közül 20 főszerep volt, illetve 10 színházi előadásban tűnt fel.) Karády Katalin szólt tehát a mozivászonról, a színpadról, a rádióból a nézőhöz és a hallgatóhoz, így fontos volt a sajtóban is folyamatosan tematizálni, megjeleníteni őt – így léptek egymással kölcsönhatásba a médiumok, erősítve a sztárképzés gyakorlatát.

Látnunk kell azonban, hogy a vele foglalkozó anyagok nagyon sokszor képtelennel kezelik az ismert színésznő teljesítményét. A *Féltékenység – Arcübasev színművének a felújítása a Vígszínházban* című cikkben így írnak róla: „Karády Katalin a női főszerepben azokon a helyeken, ahol nagy érzéseket kellett kifejezésre juttatnia, igen jó volt, de az apró mozzanatokban még érezhető volt a rutin hiánya” – írja álneven egy kritikus (1941. 02. 16. / 39. szám, 6.). Két évvel később hasonló hangvételű megjegyzéssel találkozhatunk: „A Karády-filmek általában egy nagy szerep köré vannak építve, hiszen a cél az, hogy Karády Katalin minél többet és minél változatosabban mutatkozzék a filmvászonon. A Palatinus Film ez egyetlen Karády-filmjének szüzséje azonban Karády nélkül is pompásan megállná a helyét” – írja az ismeretlen szerző a *Népszava* oldalain (1943. 01. 24./19. szám, 10.). A kor ünnepezt színésznőjének karrierje kezdetén és csúcspontján egyaránt ilyen és ehhez hasonló kritikákkal kellett szembesülnie: amelyek általában kétségbe vonták tehetségét és helyét a színház területén. A *Népszava* egy 1943-as lapszámában az alábbi színházi közleményt olvashatjuk: „Botránysorozat a Scala-ban. Csütörtöktől kezdve Karády Katalin botránysorozatától lesz híres a Scala Filmszínház. Itt játsszák ugyanis a legnépszerűbb magyar

filmszínésznő »Makrancos hölgy« című vígjátékát, amelynek Shakespeare híres vígjátéka alapján írt forgatókönyve alkalmat nyújt Karádynak arra, hogy a cím-szerepben tomboló temperamentumát és »életveszélyes« szekszepiljét kiélhesse” (1943. 08. 18./186. szám, 6.).

Ebben a beharangozóban több szinten is összeecsúsztatják Karády perszonáit. Szenzációhajhász, figyelemfelkeltő módon mossák össze a színésznőt a szerepével s az őt övező pletykákkal. Szembetűnő tehát – még az ajánlók, rövidhírek esetében is – a bulváros, személyes hangvétel és stílus. Az elemzés közben egyfajta sztárelles attitűdöt is érzékelhetünk, hiszen Karády Katalin „más” volt, különbözött az addig ismert híresség jelenségétől, ezért (is) kapcsolódhattak hozzá ilyen érzületek. „A taszító azért érdekes, mert általa a saját magunkkal kapcsolatos énképbeli problémáinkat tudjuk ventilálni. Rá tudjuk vetíteni azokat a dolgokat, amiket nem szeretünk magunkban, és amik miatt aggódunk, hogy tudniillik mi is ilyenek vagyunk néha napján. Kiváló bűnbak egy ilyen celeb” – mondja Síklaki István egy interjúban, amikor a sztárrá válás és sztárképzés szociálpszichológiai folyamatairól kérdezik. Így válhat érdekessé, sőt akár érdekesebbé is egy „taszító” sztár a közönség számára (Németh–Tóth 2009.).

A számadatokból pedig kiténik, hogy mennyi megjelenést is generált Karády. Fontos összefüggés, hogy a Karády-brand az élet minden területén (életmód, divat, viselkedéskultúra) is érezte a hatását. Alább erre fókuszálva tekintetem át a sajtómegjelenéseket, és 179 cikkben találtam rá Karády Katalin nevére.

Így sportmagazinokban, kulturális, szépirodalmi folyóiratokban, vicclapban, képes, színházi és művészeti hetilapban is feltűnt a vizsgált időszakban. Fontos kiindulási pont az az 1938-as cikk pályájának kezdetén, mely a Színházi Élet – Színházi Hét című magazinban jelent meg. Ezt a kétoldalas, képes összeállítást Egyed Zoltán,² a kor híres kritikusja jegyzi, aki megeremtette Karády arculatát.

Ő az, aki felfedezi a színész-énekesnőt, s egyből felismeri benne az elementáris, ősi tehetséget, majd Csathó Kálmánéhoz³ viszi kitaníttatni. Szűk szoknya, kockás zakó, magas nyakú ing, sötét ajkak, ábrándos, a képből „kitekintő” pillantás látható a cikk melletti illusztráción.

Először Csathó Kálmáné is kétkedve fogadja (itt Egyed utal az első hatásra, amely a befogadót érheti a Karádyval való találkozáskor), de a tanár ezt követően rögtön Karády rajongójává válik. „Bestia típus, halálsugár és szivárvány” – így jellemezte Bajor Gizi Karádyt Egyed Zoltán emlékei szerint (Színházi Élet 1938/23. szám, 24–25. Az írás korabeli PR-cikként működik, mely beharangozza és „megeremti” a sztárt. Fontos, hogy negatív hangvétel és tapasztalat is van benne: minden bizonnyal nem fogja mindenki tehetségesnek tartani, de a férfiak meg fognak tőle örülni, s minden nő hasonlítani szeretne hozzá. A bizonyágtételeket pedig olyanokhoz köti (például Bajor Gizi), akik rendelkeznek már

Képes Sport (1940–1989)	11
Ludas Matyi (1945–1982)	8
Magyar Szemle (1927–1944)	1
Nemzeti sport (1905–2015)	93
Sporthirlap (1913–1944)	33
Színházi Élet – Színházi Hét (1910–1938)	2
Tolnai Világlapja (1901–1944)	1
Uj Idők (1894–1949)	29
Népszava (1873–2016)	1

Karády Katalin Csathó Kálmánnal

ismertséggel, így erre is épít. „Őnagysága Pesten született, huszonnégyéves, ötvenhat kiló, százhetvennégy centiméter magas, elvált asszony, de az igazi nevét titokban óhajtja tartani, itt csak a leendő színpadi nevét közöltem: Karády Katalinnak fogják hívni [...]” – zárja sorait Egyed. Súlyát, magasságát és családi állapotát is imázslemként használja, külön felhívva figyelmét a művésznév használatára s a valódi név titokban tartására. Egyed négy esztendővel meg is fiatalította Karádyt (hiszen 1938-ban 28 esztendő volt), ebből is látszik a színre lépés tudatossága és kiterveltsége (Színházi Élet 1938/23. szám, 24–25.).

A különböző sportújságokban – *Képes sport*, *Sporthírlap*, *Nemzeti sport* (később *Népsport*) – a kulturális mellékletekben jelenik meg Karády – általában képekkel, plakátokkal együtt. Fontos felhívunk a figyelmet erre a részletre: Karády vizuális képzet mindenekelőtt.

Érdekes, hogy ilyen kötött tematikájú sajtóorgánokban is feltűnt, s olykor konkrét sporteseményekhez is köthető megjelenése. Alább a *Nemzeti Sport*ban való megjelenéseit foglalom össze. „Autóverseny a magyar filmen: Szilassy azonban nemcsak a Grand Prix-ért küzd, hanem Karády Katalin szívéért is” (1942. 10. 23./207. szám, 6.) című cikkben a sportújság, az autóversenyzés és a fikcionalitás, mozi találkozása és összemosása történik meg. De Karády egy pankrációs nagydíj cikkében is megjelenik, amint a másnap délelőtti, Népvarietében megrendezett matinéra hívja fel a figyelmet a *Nemzeti Sport*, (1945. 08. 26./69. szám, 4.), valamint arról is beszámol, hogy a színész-énekesnő fellépett a Vasas farsangi buliján is. (1947. 02. 06./23. szám, 2.) Az alábbi írás pedig remek hangulatot teremt, visszaadja azt az atmoszférát és örületet, amely Karádyt és Jávort övezte – s nagyobb ováció fogadja őket, mint az ünnepeltet. „Szekeres⁴ 25 éves jubileumi ünnepségén Karády Katalin is feltűnt: A Szabó József-utca táján fekete emberfürtök. Mintegy 15 000 ember tolong itt, csupa süldőlány és diák. Fél 4-kor a gépkocsi-fogatagból hirtelen kiválik egy autó és éles fordulattal

Nemzeti sport, 1942. 10. 19./204. szám, 3.

A kép forrása: *Ne kérdezd, ki voltam... Karády Katalin, a díva emlékére.* Szerk. Péter Zsolt. Athenaeum Kiadó, Bp., 2016.

kiköt a Millenáris bejárója előtt. Megakad egy pillanatra minden forgalom. Karády Katalin és Jávor Pár lép ki a kocsiból. Áthatolhatatlan gyűrű veszi őket körül. Mozogni sem tudnak.” (1943. 10. 04./194. szám, 8.)

Karády Katalin maga is sokat sportolt, „a Margitszigeten teniszezett, úszott és evezett, rendszeresen kajakozott a Palatinus strand mellett lévő nyílt vízben, gyakran lovagolt is” (*Ne kérdezd, ki voltam...*). Számos olyan szépen komponált divat- vagy életmódfotó jelent meg róla, amin sportol, de általában mindig egyedül látható ezeken a felvételeken. Láthatjuk, amint egyedül evez, vagy éppen emeli a golfütőt.

A *Népszava* egyik rovatában is találkozhatunk az életmódra tett hatásával. „Itt az új, láthatatlan hajcsavarintó. Becsavarjuk a haját, így ni (már mutatja is) s percekben belül kész a legszebb frizura. Kisasszony, Ön most úgy néz ki, mind maga

Karády Katalin, a kedves édesmamája sem ismerne Önre.” A rovatban olyan szemlévényeket gyűjtött össze a szerző, amelyekkel az utcán találkozott. Így látszik, hogyan jelent meg a mindennapok kommunikációjában a színésznő („a rád sem

lehet ismerni”, híres képzetel rokonítva), és hogyan emelkedett be egy sajtóorgánumba. (1943. 02. 05./28. szám, 6.)

A *Ludas Matyi* elnevezésű vicclapban főképp gúnyos, szatirikus hangvételű írásokban jelenik meg Karády, a vicc tárgyaként, pellengérré állítva a népszerűségét. Egy írásban „újságíróképzést” indítanak a lapban, azt ígérve, hogy néhány lépésben megtanítják, milyen a jó riporter. Az álszalagcím-ötlet gunyorosan citálja a Karády-lázatot: „Tömeggyilkos a Nagykörúton. Bombával akarta megsemmisíteni Karády egész tömegét!” (1945. 09. 09./17. szám, 3.).

A *Tolnai Világlapjában* egy előadás fotóján tűnik fel

Karády reklámokban is megjelent, általában szépségápolási és divattermékeknek vált az arcává, így a „kék-vörös szappant, hajsampont, kalapot, pezsgőt, sőt még teveszór télikabátot is népszerűsített” (*Ne kérdezd, ki voltam...* 40.)

Amerikai mintára egy olyan kigondolt világot teremtettek neki, amiben nemcsak a színpadon, a filmekben, a rádióban, hanem a magánszférájában is egy szerepet kellett játszania.

Amerikai mintára egy olyan kigondolt világot teremtettek neki, amiben nemcsak a színpadon, a filmekben, a rádióban, hanem a magánszférájában is egy szerepet kellett játszania.

Konklúzió

■ Jól látható tehát, ahogy a színésznő a korabeli sajtóorgánumok szupertémája. Színpadi, filmbeli és civil megjelenése meghatározta a viseletkultúrát. F. Dózsa Katalin egy tanulmányában így jellemzi a két világháború közötti magyar divatot: „Az 1920-as évek nőideálja a fiús lány, a garszon volt. [...] Az 1930-as években a húszas éveiben járó sportlady a minta, aki szelídebb, titokzatosabb, nőie-sebb. Az 1940-es években pedig a rekedt hangú vamp volt, a csábító démon” (F. Dózsa Katalin 2011.). Ez a folyamat pedig jól végigkövethető Karády Katalin pályafutásán, trendi alakja volt az 1940-es éveknek. F. Dózsa Katalin külön kiemeli, hogy az 1930-as évek két legnépszerűbb sztárja Greta Garbo és Marlene Dietrich volt – mindketten magasak, sportosak, légiesek és titokzatosak voltak, akik előszeretettel hordtak nadrágot, és öltözködtek férfiasan nyilvános megjelenések alkalmával is. Ehhez a nőtípushoz emelték Karádyt is, ő vált Magyarországon a korszak „végzet asszonyává”.

Hajviselete, sminkje, válltömege, sötét és kiemelt műszempillás szeme, kirúszozott szája követendő mintává vált. Magassága miatt sokszor lapos sarkú cipőt viselt, hogy ne legyen magasabb filmbeli partnereinél. Sokszor viselt nadrágkosztümöt és zakót, férfias vonalú ruhákat. „A blézerre kihajtott óriási fehér női blúzgallért Karády-gallérnak nevezték el” (Gajdó). Állandó kellékei: a kalap és a cigaretta, melyek szintén a vamp és a garszon kiegészítői. A kalap mint attribútum a társadalom lélektanában egyet jelentett Karády alakjával, népszerűségével, titokzatoságával és mozgásával, amelyet az emberek utánozni és követni

akartak. A kalap identitásanyagot szolgáltatott, melynek viselésével, ha csak pilanatokra is, de kicsit Karádyvá válhattak az emberek (Kelecsényi 1989. 61.).

1951-ben végleg elhagyta Magyarországot, és soha többé nem is tért vissza (*Karády Katalin 100 éve született*). Fontos kiemelni, hogy ezt követően előbb Sao Paolóban, majd New Yorkban is kalapboltot üzemeltetett, így ő maga is a divatszakmában helyezkedett el. Különös anekdota, hogy amikor „hetvenedik születésnapja alkalmából Magyarországra hívták, stílszerűen csak egy kalapot küldött maga helyett” (*Karády legutolsó felvétele*).

Az öt vizsgáló cikket elemezve jól látszik, hogy milyen kép rajzolódhatott ki róla a korabeli lapokban, s mekkora és milyen hatása volt a viseletkultúrára. A különböző társadalmi, politikai változások következtében azonban karrierje megtört, és a későbbiek során mintájává sem válhatott másnak Magyarországon a Karády Katalinéhoz hasonlatos szerep, amely azóta is egyedülálló. Soha olyan közel nem állt egymáshoz a nemzetközi és hazai sztártrend, mint akkoriban. Vajon lesz-e még ilyen?

■ JEGYZETEK

1. Németh László így ír róla 1941-ben: „Egy nagy színész nő minden biológiai kelléke [...], a színészi öntudat és az önálló alakító erő azonban hiányzik. Mosolyog, villog, – s mégsem játszik. Inkább színészi médium, mint színész.” (Idézi Kelecsényi László i.m. 38.)
2. Számos mendemonda élt a köztudatban arról, hogy több embernek a szeretője, kitartottja lehetett Karády, például Egyed Zoltánnak, a kor híres kritikusának is, aki tulajdonképpen felkarolta és „megteremtette” őt.
3. Leánykori nevén Aczél Ilona, híres színész nő és színészpedagógus.
4. Szekeres Béla a kerékpársport hazai úttörője és neves képviselője volt.

■ IRODALOMJEGYZÉK

- Appadurai, Arjun: *A lokalitás teremtése*. Régio – Kisebbség, politika, társadalom 2001. 3. szám. 3–32.
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Bp., 2016.
- F. Dózsa Katalin: *Divat a két világháború között Magyarországon*. Rubicon 2011/12. 18–33.
- Gajdó Tamás: „Ne kérdezd, ki voltam...” – *A Karády Katalin-regény*. [online] http://karadykatalin.hu/irasok_nekerdezd.html 2017. 02. 02.
- Kelecsényi László: *Karády Katalin*. Műzsák Közművelődési Kiadó, Bp., 1989.
- Király Jenő: *Karády mítosza és mágiája*. Háttér lap- és könyvkiadó, Bp., 1989.
- Moscovici, Serge: *Társadalom-lélektan*. Osiris Kiadó, Bp., 2002.
- Munk Veronika: *Sztárság, Elméletben* [online]. Médiakutató 2009 tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_01_tavasz/01_sztarsag_elmeletben 2017. 02. 02.
- Németh Tibor Máté – Tóth Péter István: *A celebek szerepe*. [online]. Médiakutató 2009 nyár. http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_02_nyar/07_celebek_szerepe/ 2017. 02. 02.
- Skaper Brigitta: *Magyar filmsztárok a két világháború közötti Magyarországon*. [online] Médiakutató 2008 ősz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_03_osz/08_regi_magyar_filmsztarok/?q=kar%C3%A1dy#kar%C3%A1dy 2017. 02. 02.
- Takács István: *Bayor Gizi élete*. [online] Színészkönyvtár. <http://www.szineszkonnyvtar.hu/contents/a-e/bay-orelet.htm> 2017. 02. 02.
- Takács István: *Karády Katalin élete*. [online] Színészkönyvtár. <http://www.szineszkonnyvtar.hu/contents/k-o/karadyelet.htm> 2017. 02. 02.
- Tóth Gábor: *Orbán Viktor és Antall József utolsó találkozása: A tudás átadásának modern hiedelemmondája*. Replika 2012/3. 80. szám.
- A Horthy-korszak megsztárjai* [online]. 2011.01.21. Múlt-kor. http://mult-kor.hu/20110121_a_horthykorszak_megasztarjai 2017. 02. 02.
- A 130 éves Népszava*. [online] Szerk. Németh Péter. 2003. MEK-OSZK. <http://mek.oszk.hu/04000/04015/04015.htm> 2017. 02. 02.
- Hamvadó cigarettavég*. Bacsó Péter, Budapest Film Kft., 2003. DVD.
- Karády Katalin 100 éve született*. [online] 2010.12.10. Színháziintézet. <http://szinhaziintezet.hu/index.php?action=tartalom&tid=145> 2017. 02. 02.
- Karády legutolsó felvétele*. [online] Vers. <http://www.vers.hu/hirek/1021> 2017. 02. 02.
- Ne kérdezd, ki voltam... Karády Katalin, a diva emlékére*. Szerkesztette: Péter Zsolt. Athenaeum Kiadó, Bp., 2016.
- Százút éve született Újszászy István a hírszerző órnagy* [online]. 2004. 08.30. Múlt-kor. <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=6726> 2017. 02. 02.

■ **KÜLÖN ELEMZETT LAPSZÁMOK:**

Népszava

- 1941. 02. 16./39. szám, 6.
- 1943. 01. 24./19. szám, 10.
- 1943. 02. 05./28. szám, 6.
- 1943. 08. 18./186. szám, 6.

Színházi Élet – Színházi Hét
1938/23. szám, 24–25.

Nemzeti Sport

- 1942. 10. 19./204. szám, 3.
- 1942. 10. 23./207. szám, 6.
- 1943. 10. 04./194. szám, 8.
- 1945. 08. 26./69. szám, 4.
- 1947. 02. 06./23. szám, 2.

Ludas Matyi

- 1945. 09. 09./17. szám, 3.

Tolnai Világlapja

- 1940. 04. 03./14. szám, 22.

